

Cysterskie kamienie graniczne z grzbietu Góra Kruczych – podsumowanie cyklu

W ostatnich numerach pisma „Na Szlaku” opisałem kilkanaście zabytkowych kamieni granicznych. Wszystkie one niegdyś znajdowały się na grzbiecie Góra Kruczych, gdzie pierwotnie wyznaczały kres dóbr cystersów z Krzeszowa, a jednocześnie początek dóbr jezuitów z czeskiego Źacléřa. Kiedy ustawiano je tu w 1727 roku, rozdzielały one nie tylko ziemie klasztorne, ale również dwie części monarchii habsburskiej: Królestwo Czech i Śląsk. Później w tym samym miejscu przebiegały granice państowe: austriacko-pruska, czechosłowacko-niemiecka, czechosłowacko-polska, a dziś czesko-polska.

Porównanie wielkości kamieni z Góra Kruczych. Zdjęcia: Marian Gabrowski

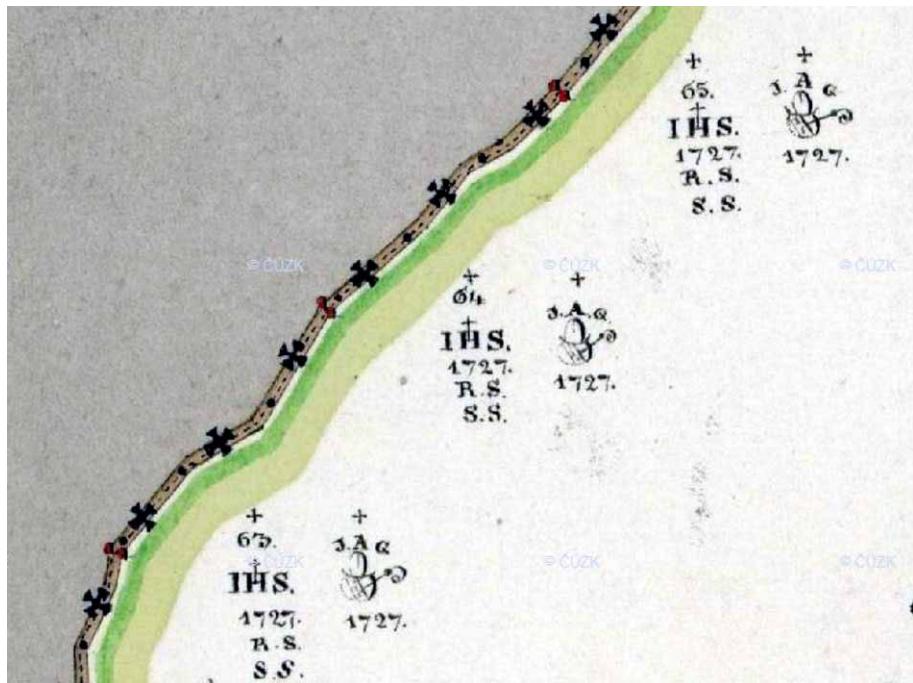
Tabela 1. Kamienie graniczne z Góra Kruczych

Lp.	miejscowość i lokalizacja	wielkość	numer	opis w piśmie „Na Szlaku”
1	Chełmsko Śląskie ul. Sądecka	duży	517	nr 4/2025
2	Lubawka – Podlesie przed pałacem opackim	duży	526	nr 8/2025
3	Lubawka – Podlesie przed kościołem	średni	544	nr 7/2025
4	Lubawka – Podlesie przed kościołem	średni	545	nr 7/2025
5	Lubawka – Podlesie przed pałacem opackim	duży	550	nr 8/2025
6	Lubawka – strażnica (kamień zaginiony)	średni	561	nr 11/2025
7	Krzeszów ogród klasztorny	średni	562	nr 1/2025
8	Krzeszów ogród klasztorny	średni	565	nr 1/2025
9	Krzeszów Mauzoleum Piastów	średni	571	nr 12/2024
10	Krzeszów klasztor	duży	572	nr 2/2025
11	Lubawka Krucza Dolina	średni	582	nr 9/2025

Zaznaczony na czerwono odcinek granicy, na którym niegdyś znajdowały się zakonne kamienie graniczne

12	Žacléř muzeum	średni	583	nr 11/2024
13	Kamienna Góra muzeum	średni	593	nr 10/2024
14	Lubawka szkoła podstawowa	średni	596	nr 3/2025
15	Kamienna Góra muzeum	mały	-	nr 8/2024
16	Bolków lapidarium zamkowe	średni	-	nr 5/2025
17	Lubawka granica państwa	średni	-	nr 10/2025

Podwójne znaki na granicy austriacko-pruskiej, widoczne na mapie z 1841 roku

Także graniczniki zachowane do dziś możemy podzielić ze względu na ich wielkość: większość z nich to kamienie średnie, cztery to kamienie duże, natomiast tylko jeden zasługuje na miano małego.

Z kolei najstarszymi znany mi dokumentami informującymi o dokładnej lokalizacji tych słupków są austriackie mapy katastralne z 1841 roku. Wynika z nich, że zakonnymi kamieniami oznaczono przebieg granicy jedynie na grzbiecie Górz Kruczych. Odcinek ten miał 7,5 km długości, zaczynał się od charakterystycznego naroża pomiędzy Uniemyślem i Okrzeszynem, a kończył wraz z granicą lasu na Przełęczy Lubawskiej. Zamieszczona na

Najstarszą znaną mi archiwalną wzmiankę o znajdujących się tu kamieniach granicznych przywołuje Przemysław Wiszewski, który w jednym ze swoich tekstów wspomina o przeprowadzonym w 1739 roku rozgraniczeniu dóbr zakonnych¹. Dla oznaczania przebiegu granicy w okolicach Okrzeszyna i Uniemyśla wykorzystywano wówczas wcześniejsze kamienie, które nosiły rytą po poprzednich rozgraniczeniach, w tym niejednokrotnie nie tylko krzyż, ale również i herby. Niektóre z nich określano mianem „kamień główny”, „duży” lub „podwójnej wielkości”. Ponieważ w innym miejscu mowa jest też o „średnich kamieniach”, toteż zapewne musiały istnieć również kamienie małe.

Słupki graniczne po obu stronach ścieżki granicznej

mapach katastralnych numeracja kamieni pozwala stwierdzić, że ustawiono je w stu punktach, czyli średnio co 75 m. Przy większości z nich ujrzymy również umieszczone z boku opisy, z których wynika, że miały one wyryte oznaczenia znane z kamieni zachowanych do dziś. Dodatkowo widać też wyraźnie, że niemal wszystkie słupki ustawiane były parami, po obu stronach drogi granicznej.

Właśnie tak przedstawiał to również Fritz Vöcks, który w swoim artykule z 1934 roku zachęcał do wędrówki drogą graniczną, gdzie jego zdaniem na szczególną uwagę zasugiwały znaki graniczne:

Na tej ścieżce granicznej co 50 metrów wędrowiec napotyka po każdej stronie drogi duże kamienie graniczne. Kamienie na niemieckiej, północnej stronie ścieżki ukazują mitrę opacką z pastorem, datę 1727 i litery I.A.G. (Innozentius Abbas Grissoviensis). Na czeskiej, południowej stronie, znajdują się kamienie graniczne z oznaczeniami Towarzystwa Jezusowego, to jest zwieńczone krzyżem JHS. Ponadto pierwsze litery dominium żacléřskiego RSSJ (Residentia Schatzlariensis Societas Jesu) i datę 1727. Kamienie te można znaleźć od początku granicy Okrzeszyna, aż do góry Královecký Špicák koło Lubawki².

W opisie tym nieco zaskakują zwroty sugerujące, jakoby granica oddzielała ziemie leżące na północy i południu, bo przecież akurat na tym odcinku biegnie ona nie równoleżnikowo, lecz południkowo.

Co ciekawe, wspomniane tu podwójne oznakowanie w dalszym ciągu bywa stosowane na granicy polsko-czeskiej, a współczesna umowa graniczna stwierdza, że podwójne znaki umieszcza się między innymi na początku i końcu wspólnych granicznych dróg³. Tego typu pary słupków znajdziemy również na grzbiecie Górz Kruczych, gdzie ścieżka graniczna biegnie pomiędzy dwoma kamieniami, których numer kolejny uzupełniony jest literami „a” i „b”.

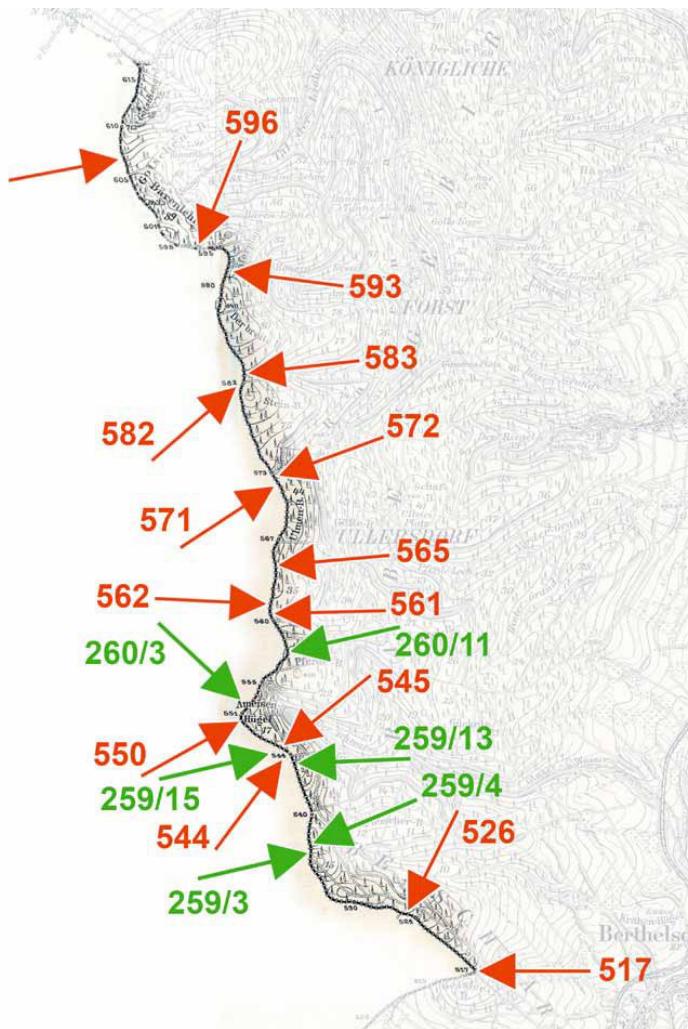
Niemal na każdym z przeniesionych z granicy kamieni wyryte są trzycyfrowe numery. Ponieważ miejsce ustawienia tak opisanych słupków granicznych znajdziemy na przedwojennych mapach, toteż możemy dziś ustalić ich pierwotną lokalizację. Niektóre zaś słupki nie zostały przeniesione i po ich przekuciu w dalszym ciągu pełnią swoją pierwotną funkcję.

Niebieski artykuł zamyka serię tekstów o kamieniach granicznych bądź to pochodzących z grzbietu Górz Kruczych, bądź to stojących tam po dziś. Choć opisałem w nich wszystkie znane mi tego typu zabytki, to mam jednak nadzieję, że w przeszłości uda się odnaleźć kolejne słupki pochodzące z tego odcinka granicy.

Marian Gabrowski

Przypisy

- 1 P. Wiszewski, *Wyobrażenia i przedstawienia okolic Chełmska Śląskiego i Lubawki (XIII-XVIII w.)*, [w:] „Gmina Lubawka. Atlas materiałów i źródeł historycznych”, Wrocław 2015, s. 10.
- 2 F. Vöcks, *Auf alten Pfaden*, [w:] „Der Wanderer im Riesengebirge”, nr 10/1934, s. 171.
- 3 Umowa między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Czeską sporządzona w Pradze dnia 17 stycznia 1995 roku, Dziennik Ustaw 1996, nr 46 poz. 205.

Biegący grzbietem Górz Kruczych odcinek granicy z lokalizacją kamieni przeniesionych (strzałki czerwone) oraz stojących tam do dziś (strzałki zielone). Nieopisana numerem i najbardziej wysunięta na północ strzałka wskazuje miejsce odnalezienia jedynego małego kamienia